

УДК 338. 242

В. С. Габор,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут", м. Бережани, Тернопільська область

РОЗВИТОК МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

V. Habor,

Candidate of economic science, associated professor of department of economy of enterprise, separated subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhanskiy agrotechnical institute", m. of Berezhani, Ternopil area

DEVELOPMENT OF SMALL FORMS MANAGEMENT IN AGRARIAN SECTOR

У результаті здійснення аграрної реформи у сільському господарстві України сформувались різноманітні організаційно-правові форми господарювання, включаючи малі підприємства. В статті розглядаються теоретичні питання функціонування особистих селянських і фермерських господарств, які відіграють значну роль у виробництві сільськогосподарської продукції і забезпечені продовольчої безпеки держави. Їхня діяльність сприяє також розв'язанню соціальних проблем села, налагодженню стійкого розвитку сільських територій, забезпеченню зайнятості та підтримці доходів сільського населення. Проте ці форми господарювання в сучасних умовах стикаються зі значними труднощами, що пов'язані насамперед з дією зовнішніх факторів і не можуть у багатьох випадках самостійно та без належної допомоги з ними впоратися.

Значна увага приділяється питанням відновлення і подальшого розвитку кооперативного руху, в якому зацікавлені насамперед малі підприємства. Вказується на необхідність створення на законодавчому рівні найбільш сприятливих умов для розвитку підприємств малого бізнесу в сучасних умовах.

As a result of agrarian reform in agriculture Ukraine formed a variety of legal forms of entities, including small businesses. The article deals with theoretical issues and operation of subsidiary farms, which play an important role in agricultural production and food security are provided. Their work also contributes to the solution of social problems of the village, establishing sustainable rural development, employment and income support in rural areas. However these forms of menage in modern terms run into considerable difficulties that is related first of all to the action of external factors and does not can in many cases independently and without the proper help with them to manage.

Considerable attention is spared to the questions of renewal and further development of co-operative motion, small enterprises are interested in that first of all. Specified on the necessity of creation at legislative level of the most favorable terms for development of enterprises of small business in modern terms.

Ключові слова: підприємництво, фермерське господарство, господарства громадян, кооперація, державна підтримка, соціальний захист, продовольча безпека.

Key words: business, farm, farming people, cooperation, state aid, social protection, food security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасне сільськогосподарське виробництво характеризується багатокладністю і демонструє широкий сектор господарювання. У процесі аграрної реформи та здійснення структурної перебудови сільського господарства утворились і розвиваються структури, які представлені організаційно-правовими формами, що належать до малого підприємництва, вони сприяють розвитку середнього класу на селі. В їх складі виділяють індивідуальний селянський сектор та фермерські господарства, які відіграють важливу роль у розв'язанні продовольчої

проблеми країни та соціального розвитку села. Разом з тим потенціал малих підприємств використовується недостатньо ефективно і вимагає підтримки і допомоги з боку державних органів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам та перспективам розвитку малих форм господарювання в аграрному виробництві присвячені напрацювання таких вчених-економістів: В.Г. Андрійчука, М.Й. Малика, В.Я. Месель-Веселяка, В.М. Нелепа, О.М. Они-

Таблиця 1. Основні показники діяльності фермерських господарств у Тернопільській області (у постійних цінах 2010 року)

Показники	2000 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Чисельність фермерських господарств одиниць	686	773	766	787	808
Площа сільгоспугідь, тис. га	22,9	68,8	73,2	76,2	75,7
Питома вага сільгоспугідь фермерських господарств до загальної їх площі області, %	2,2	7,1	7,6	7,9	7,8
Середній розмір сільгоспугідь на одне господарство, га	32,9	89,0	95,5	96,8	93,6
в тому числі ріллі, га	32,1	86,7	93,8	95,1	92,1
Кількість працівників	...	1687	1743	1833	1782
Валова продукція: всього, млн грн.	45,5	285,0	404,0	395,4	397,4
у загальному обсязі області, %	0,9	4,9	5,5	5,0	4,9
на 1 га сільгоспугідь, тис. грн.	2,0	4,1	5,5	5,1	4,9
на одне господарство, тис. грн.	66,3	368,7	527,4	502,4	491,8
Чистий дохід від реалізації млн грн.	...	413,9	558,7	522,7	483,1
Прибуток, млн грн.	...	68,4	103,6	44,9	61,5
Рівень рентабельності, %	...	19,8	22,8	9,4	14,6
в тому числі продукція рослинництва	...	20,2	22,5	8,6	15,1
продукція тваринництва	...	4,9	30,4	29,9	5,8

Джерело: [2].

щенка, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука О.М, Шпичака, В.В. Юрчишина та ін. У сучасних умовах розвиток малих підприємств наштовхуються на значні труднощі зовнішнього і внутрішнього характеру, що вимагає подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є вивчення стану і функціонуванню діяльності малих підприємств в сільській місцевості, перспектив їх розвитку та необхідності державної підтримки в умовах ринкових відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливою формою малого підприємництва виступають фермерські господарства, в яких максимально реалізуються інтереси людини, яка водночас є власником, господарем і працівником. Перші фермерські господарства виникли в Україні в 1989 р., тобто до прийняття Закону України "Про селянське (фермерське) господарство". Проте, не маючи з самого початку створення необхідної підтримки з боку держави, ці суб'єкти господарювання не зуміли досягти належного ефекту і сприяти нарощуванню виробництва сільськогосподарської продукції. Вони забезпечують тільки близько п'яти відсотків валової сільськогосподарської продукції до загального її обсягу в країні. Намітилась тенденція нестабільності, а у ряді випадків зменшення кількості фермерських господарств, має місце оренда ними великої площі земельних угідь, що не відповідає основним критеріям фермерства як форми господарювання [1, с. 7].

Складний шлях формування фермерських господарств відбувається на Тернопільщині, не дивлячись на те, що їх кількість за даними Головного управління статистики у Тернопільській області [2] за останні роки дещо зростає. Початковий етап їх розвитку практично збігається в часі з початком земельної та аграрної реформ. Перше фермерське господарство "Айова" на площі 50 га землі було створено у Лановецькому районі в 1991 р.

Починаючи з 2000 р., зростає забезпеченість фермерських господарств сільськогосподарськими угіддями за рахунок орендованих земель. У даний час кількість цих господарств збільшилась і у 2013 р. становила 808 од., але розмір сільськогосподарських угідь у середньому на одне господарство зменшився до 75,7 га (табл. 1).

Займаючи 7,8 % сільгоспугідь, фермерські господарства виробили у 2013 р. тільки 4,9 % загального обсягу виробництва валової продукції області, в тому числі тваринницької — лише 0,9 %.

До негативних факторів зовнішнього середовища що гальмують розвиток фермерства належать: диспаритет цін на промислову і сільськогосподарську продукцію; недостатність власних ресурсів на фінансування відтворення; нерозвиненість аграрного сервісу; невігідність кредитних процентних ставок; відсутність належної підтримки та захищеності фермерів з боку держави тощо. А тому при створенні належних умов, і зокрема економічних, ця форма господарювання повинна в перспективі зайняти належне місце серед основних товарови-

робників сільськогосподарської продукції, в тому числі і тваринницької.

Успішний розвиток фермерських господарств залежить від пріоритетних напрямів аграрної політики та формування ефективного господарського механізму.

Однією із найпоширеніших форм господарювання у нинішніх умовах є господарства населення, різновидом і складовою частиною яких виступають особисті селянські господарства. У Законі України "Про особисте селянське господарство" [3] зафіксовано, що діяльність, пов'язана з веденням ОСГ, не належить до підприємницької і не є юридичною особою. Вони задовольняють особисті потреби шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізація її надлишків і надання послуг з використання їхнього майна. Але при цьому господарювання селян хоч і спрямоване на задоволення власних потреб, продукує значну частину виробленої продукції для продажу на ринку з метою задоволення продовольчих потреб інших споживачів та отримання додаткових доходів. Отже, частина особистих селянських господарств тією чи іншою мірою є ринкового типу, що дає підставу часткової їх трансформації у суб'єкти підприємництва [4, с. 89].

Їх розвиток не потребує значних капітальних вкладень і створює необхідні умови для прояву трудової активності, зниження безробіття і поліпшення якості життя сільських мешканців.

У 1990 р. господарство населення області при використанні 8,8 % сільськогосподарських угідь області виробили 37,8 % продукції. У даний час ситуація змінилась. У 2013 р. домашні господарства громадян мали у своєму розпорядженні 49,1 % сільськогосподарських угідь, а валової продукції виробили відповідно 55,0 %.

У несприятливих фінансово-економічних умовах, що склались в сільській місцевості, розширення селянами власного виробництва значною мірою компенсує спад виробництва у сільськогосподарських підприємствах. З діяльністю селянських господарств у сучасних умовах певним чином пов'язані захист селян від економічних катаклізмів, забезпечення їх життєвої стабільності і надходження грошових доходів.

Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції господарств населення в даний час залежать переважно від ситуації на внутрішньому ринку і перебувають практично за межами економічної політики держави та знаходяться

поза системою контролю якості продукції. Тому на даному етапі важливе значення у цьому секторі економіки має створення правової й економічної мотивації до розвитку виробничої та обслуговуючої кооперації [5, с. 20].

Необхідна державна підтримка особистих селянських господарств шляхом розробки програм випуску малогабаритних дешевих технічних засобів, забезпечення якісним насінням районуваних сортів, племінними тваринами, комбікормами, мінеральними добривами, засобами захисту рослин і тварин, належної організації агросервісу. Слід вжити заходів щодо підвищення родючості земельних угідь та зростання продуктивності праці в особистих селянських господарствах.

Отже, гострою проблемою для малих підприємств залишається недостатність коопераційних та належних інтеграційних зв'язків між ними та іншими суб'єктами господарювання. Світовий і вітчизняний досвід свідчить, що малим формуванням практично неможливо подіти рентабельно функціонувати. Праці вчених економістів-аграрників свідчать, що у кооперації, і особливо в обслуговуючій, зацікавлені насамперед особисті селянські та фермерські господарства. Ефективно господарювати вони можуть шляхом об'єднання зусиль на кооперативних і інтеграційних засадах між собою [6, с. 57]. Проте недостатні фінансові можливості цих господарств не дозволяють їм самотужки вирішити цю проблему. Тому на даному етапі особливо актуальним у частині державної політики розвитку малого бізнесу, а також всієї системи аграрного господарювання є створення правової й економічної мотивації до розвитку виробничої та обслуговуючої кооперації.

У багатьох країнах Європи кооперативна форма агропромислової інтеграції стала домінуючою. Насамперед це стосується переробки молока, м'яса, овочів, фруктів. У країнах ЄС кооперативами реалізується 60 % сільськогосподарської продукції. Переробні кооперативи Скандинавських країн переробляють і реалізують понад 90 % молока і молокопродуктів, 70—80 % м'яса і м'ясопродуктів. Збутові кооперативи Швеції реалізують 80 % зерна і 75 % яєць, вироблених фермерами. В країнах Скандинавії — 80 %, в Японії — понад 90 %.

У сучасних умовах одним із важливих завдань аграрної політики держави є створення необхідних передумов для підвищення конкурентоспроможності різноманітних за розмірами і організаційно-правовими формами господарювання первинних виробників сільськогосподарської продукції. Тому надзвичайно необ-

хідним у цих умовах є налагодження взаємовідносин між малими і середніми сільськогосподарськими товаровиробниками стосовно просування виробленої продукції до споживачів без залучення посередників. У розв'язанні цієї проблеми важлива роль повинна відводитись обслуговуючій кооперації, у якій насамперед заінтересовані особисті селянські та фермерські господарства. У зв'язку з цим на даному етапі особливо важливим є створення з боку держави правової й економічної мотивації до розвитку кооперації і насамперед обслуговуючої. Активізація кооперативного руху вимагає державної фінансової підтримки та прийняття відповідних законодавчих актів. Прийнятий у 1997 р. Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" теж вимагає внесення змін і доповнень у відповідності з сучасними вимогами, що сприятиме активізації кооперативного руху в галузі. Існуванню малих форм аграрного бізнесу, які забезпечують соціально-економічне навантаження розвитку сільських територій, загрожує безконтрольне збільшення агрохолдинговим структурам земельних площ. Тому одним із шляхів удосконалення організації малих підприємств і агропромислового виробництва загалом є удосконалення антимонопольного законодавства на ринку оренди земель, законодавчого врегулювання їх взаємовідносин з орендодавцями [7, с 3].

ВИСНОВКИ

Малі форми господарювання відіграють важливу роль у виробництві сільськогосподарської продукції та забезпеченні продовольчої безпеки країни. Актуальним для малих форм агробізнесу є питання створення ними обслуговуючих кооперативів з виробництва і переробки виробленої в них сільськогосподарської продукції. У становленні та розвитку малого підприємництва необхідна дієва підтримка і фінансова допомога з боку державних органів, яка б забезпечувала конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринку, а також розвиток сільських територій.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2013. — №1. — С. 3—15.
2. Сільське господарство Тернопільської області 2013 р. // Державний комітет статистики України. Статистичний збірник // Відп. за вип. П.З. Сава м. Тернопіль, 2014. — 216 с.

3. Закон України "Про особисте селянське господарство" від 15.05.2003 р. № 742-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

4. Малік М.Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М.Й. Малік, В.М. Заєць // Економіка АПК. — 2013. — № 5. — С. 87—95.

5. Кириленко І.Г. Агропромисловий розвиток України — криза невикористаних можливостей / І.Г. Кириленко, В.В. Дем'янчук, Б.В. Андрущенко, В.С. Жигало, О.В. Сікачина // Економіка АПК. — 2011. — №3. — С. 16—22.

6. Макаренко Ю.П. Вирішення проблеми реалізації виробленої продукції малими формами аграрного господарювання / Ю.П. Макаренко // Економіка АПК. — 2013. — №3. — С. 51—58.

7. Кропивко М.Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2013. — №3. — С. 3—15.

References:

1. Andriychuk, V.H. (2013), "The agroindustrial forming of new type is in the context of strategy of development of home agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 3—15.

2. Ofitsijnyj sajt Holovnoho upravlinnia statystyky u Ternopil's'kij oblasti, available at: www.te.ukrstat.gov.ua (Accessed 28 August 2014).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On a personal farm", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (Accessed 30 August 2014).

4. Malik, M.J. and Zaiets', V.M. (2013), "Theoretical principles and directions of the transformation of private farms", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 87—95.

5. Kyrylenko, I.H. Dem'ianchuk, V.V. Andruschenko, B.V. Zhyhalo, V.S. and Sikachyna, O.V. (2011), "Agricultural development of Ukraine — the crisis is scope", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 16 — 22.

6. Makarenko, Y.P. (2013), "Solving the problem of realization of production of short forms of agricultural management", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 51—58.

7. Kropyvko, M.F. (2013), "Competitiveness and social focus of agroindustrial production through the development of cluster systems", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 3—15.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2014 р.